

УДК 81'276.6:324(37)

CERIF: H 300

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_23205A

Др Огњен ВУЈОВИЋ*

УНУТРАШЊА И СПОЉНОПОЛИТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА АНТИЧКОГ РИМА – ДВЕ СТРАНЕ ИСТЕ МЕДАЉЕ

У раду су упоређивани савети које је Квинт давао своје брату Марку Цицерону о томе како треба да води предизборну кампању, са упутствима које је Улпијан давао управницима провинција о томе како треба да се опходе према провинцијалцима. Идентификовани су исти или слични термини.

Може се рећи да су се кандидати на изборима служили сличним методама манипулације у кампањи каквим се служила римска политика и у провицијама. На крају крајева, то су само две стране исте медаље.

Кључне речи: *Familiaritas. – Amicitia. – Libertas. – Spes. – Континуумет.*

---

* Ванредни професор, Правни факултет, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Србија, *ognjen.vujovic@pr.ac.rs*.

1. ШИРИ И УЖИ КОНТЕКСТ

Насупрот војном, групном идентитету, идентитету војног колектива (о групном идентитетувидети Фукујама 2007, 77), у провинцијама, међу покореним становништвом, Римљани су фаворизовали идентитети интересе појединца.

Управник провинције, осим политичке каријере, има и војну. У провинцији има и војну и цивилну команду. Политика римских федерата и осталих политичких ентитета у Римском царству могла је да постоји само у таквом римском империјалном миљеу. Њихова и слобода појединаца могла је да постоји само у римском схватању слободе (видети Вујовић 2018, 178). Зато је требало разбити ширу слику, шири контекст и ставити пред очи провинцијалаца самог појединца и његове захтеве. То је циљ који се може видети из упутстава које је Улпијан давао управницима провинција. Реч је о упутствима, садржаним у Дигестама, о томе како да током обављања своје функције поступају са провинцијалцима (видети Вујовић 2018, 178–185).

С друге стране, када Квинт Цицерон саветује свога брата Марка Цицерона како да манипулише на изборима, он га такође, у суштини, саветује да ствари истрже из ширег контекста. Он то чини у писму (*Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem*) које је упутио брату који ће постати много чувенији од њега.¹ У писму су садржани савети како да води изборну кампању. То су савети које је Цицерон несумњиво примењивао у току целе своје политичке каријере. Такви назори се могу видети и у бројним говорима које је одржао, а чије су речи допрле до нас. Зато се чини оправданим да савети које Квинт даје, као прави пример начина вођења римске унутрашње политичке пропаганде, послуже за одговарајуће термилошко поређење са поменутиим Улпијановим упутствима.

2. ПРИВИД УМЕСТО СТВАРНОСТИ

Пријатељство и континуитет су појмови на којима је инсистирано у империјалном језику римског права (видети Вујовић 2018, 180–182).

---

¹ Треба поменути да је у скорије време то Квинтово писмо издато у: Ciceron 2018.

Када Улпијан саветује управнике провинција како да одржавају континуитет, он их у ствари поучава да истржу ствари из контекста. Битнији је привид континуитета од стварног континуитета. Стварни континуитет би био када би провинцијалци имали своје стварно независне државе, а не оне које су део римског империјалног мозаика. Овде се то питање занемарује, потискује се истицањем у први план онога што је видљиво, а то је, на пример, где ће и како управник ући у провинцију.

Тако Улпијан даје упутства да је исправно и да је ред да (нови управник) своје претходнику пошаље едикт у коме ће назначити ког дана треба да пређе границе (провинције) будући да провинцијалце узнемирава било која неизвесност и неочекиваност и то омета њихове послове.

Recte autem et ordine faciet, si edictum decessori suo miserit significetque, qua die fines sit ingressurus: plerumque enim incerta haec et inopinata turbant provinciales et actus impediunt (D. 1. 16. 4. 4.).

Улпијан понавља да се мора водити рачуна о устаљеним очекивањима становника провинција,² чак и када је у питању место на које се улази у једну провинцију и место које се прво посећује. Тако је приликом уласка у провинцију Азију проконзул морао да дође морем и прво уђе у метрополу Ефес.

Ingressum etiam hoc eum observare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est, et quas Graeci epidymias appellant sive kataploun observare, in quam primum civitatem veniat vel applicet: magni enim facient provinciales servari sibi consuetudinem istam et huiusmodi praerogativas. Quaedam provinciae etiam hoc habent, ut per mare in eam provinciam proconsul veniat, ut Asia, scilicet usque adeo, ut imperator noster Antoninus Augustus ad desideria asianorum rescripsit proconsuli necessitatem impositam per mare Asiam applicare kai twn mytropolewn Efeson primam attingere (D. 1. 16. 4. 5.).

То су све симболични акти са јасном политичком поруком. Та порука не угрожава римску доминацију ни интересе јер ти акти не производе суштинске политичке и друштвене последице. Тиме се указује поштовање најминималнијим политичким обзирама и обичајима које захтевају аутохтона, неримска политичка елита и становништво

² Рим је директно утицао на живот у провинцији, али су понекад и неки провинцијски обичаји из области приватног права посредно умели да утичу на неке аспекте приватног права самог Рима. Видети, на пример, Катанчевић 2013.

провинције. То је и порука континуитета у односима између Рима и њих, за коју су преплашени провинцијалци заинтересовани. Сем таквог једног континуитета, као некакве сламке спаса, они и немају много преосталог политичког достојанства. Такав континуитет пружа неку, какву-такву сигурност на којој се могу градити односи. Становници Ефеса не доводе у питање политичко и правно вођство Рима ни његово војно присуство.

Тај површни континуитет добија на значају, а провинцијалци из страха прихватају такав мозаик. Ужи контекст се, као лепо упакована лаж, прихвата како би се лакше живело са страхом. Како би се оправдао један такав живот.

Основа тог тргања ствари из контекста налази се у крајње себичном циљу да се што је могуће више остваре искључиво сопствени интереси. То су интереси Империје у провинцијама или, с друге стране, интереси кандидата на изборима. Компромис настаје само када је препреку тој себичној тежњи немогуће прећи. Свему томе служи и одговарајућа терминологија.

3. ТЕРМИНОЛОГИЈА

У писму које је Квинт Цицерон послао своме брату Марку Цицерону, који се кандидовао за конзула, даје му практична упутства за вођење предизборне капамање у доба римске Републике. С друге стране, постоје упутства која је Уплијан (у доба Империје) давао управницима провинција. Мада су те две појаве и ти извори временски раздвојени више од два века, ипак је реч о сличним терминима иза којих, по природи ствари, стоје слични разлози. То су заправо два лица истог новчића.

Римске институције су у провинцијама биле нешто ново, па су правила изграђивана постепено. Полазило се од онога што је познато из унутрашњег искуства, од постојећих институција, па им је продужен облик. Тако је конзул ван Рима, у провинцији, постао проконзул, а претор је постао пропретор (Vuјović 2018, 176–177). Тако и данас, САД као суперсила пројектује глобалну моћ тако да она осликава њено унутрашње искуство (Bžežinski 2001). Слично је и у односу власти према становницима провинција пројектовано унутрашње друштвено-политичко искуство Рима.

3.1. Термини који означавају механизме власти

Управник провинције је требало да има сталан и непосредан уплив у све аспекте јавног и приватног живота провинцијалаца. Како другачије протумачити следеће параграфе:

Nec quicquam est in provincia, quod non per ipsum expediatur. Sane si fiscalis pecuniaria causa sit, quae ad procuratorem principis respicit, melius fecerit, si abstineat (D. 1. 16. 9. pr.).

Превод: Нема било чега у провинцији што преко њега (проконзула и управника уопште) не треба да буде решено. Изузев ако се ради о пореском новцу, што је додељено императоровом прокуратору, па треба да се уздржи.

Ubi decretum necessarium est, per libellum id expedire proconsul non poterit: omnia enim, quaecumque causae cognitionem desiderant, per libellum non possunt expediri (D. 1. 16. 9. 1).

Превод: Тамо где је декрет неопходан, проконзул не може разрешити случај преко писма (*libellus*). Све у свему, уколико се жели да се у такав случај оствари увид, то путем писма није могуће учинити.

Како би се омогућио увид у право стање ствари и како самим тим управник не би изгубио контролу над спорним случајем, Улпијан је захтевао да управник води рачуна о томе да свако добије адекватног заступника на суду јер није добро да се сви плаше да заступају некога (*ut omnes metuant adversus eum advocationem suscipere*). Адвокати су обично одређивани немоћним особама (нејач), женама, пупилама, неразумницама (*feminis vel pupillis vel alias debilibus vel his, qui suae mentis non sunt*).

Advocatos quoque petentibus debebit indulgere plerumque: feminis vel pupillis vel alias debilibus vel his, qui suae mentis non sunt, si quis eis petat: vel si nemo sit qui petat, ultro eis dare debebit. Sed si qui per potentiam adversarii non invenire se advocatum dicat, aequo oportebit ei advocatum dare. Ceterum oprimi aliquem per adversarii sui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam eius qui provinciae praeest spectat, si quis tam impotenter se gerat, ut omnes metuant adversus eum advocationem suscipere (D. 1. 16. 9. 5).

Овде је употребљен појам страх (*metus*). Дакле, у провинцији страх може да заводи само Рим посредством управника и осталих својих органа.

Власт, иако се труди да јавно носи плашт права, пре свега има фактичку енергију и фактичке ефекте. Она се првенствено огледа у вршењу низа фактичких аката. Зато је, зна то Улпијан врло добро, било

врло битно имати потпун увид у сваки могући фактички однос. Власт се константно бави контролом многих конкретних односа (колико год се неупућенима они чинили ситним) и то и омогућава генералну контролу над провинцијом. Конторле нема без страха (*metus*).

Улпијан инсистира да проконзул треба да буде стрпљив (*patiens*) са адвокатима. Треба да поступа пажљиво, да не изгледа да то ради незаинтересовано (*contemptibilis*), да не показује небригу (*dissimulare*), да дозвољава парнице само у случајевима који су предвиђени едиктом.

*Circa advocatos **patientem** esse proconsulem oportet, sed cum ingenio, ne **contemptibilis** videatur, nec adeo **dissimulare**, si quos causarum concinnatores vel redemptores deprehendat, eosque solos pati postulare, quibus per edictum eius postulare permittitur* (D. 1. 16. 9. 2).

Улпијан упућује да власт проконзула треба да се протегне и ван онога што пружа сама форма судског поступка, да треба да пређе и у приватне, породичне односе провинцијалаца.

Тако каже да постоје ствари које проконзул може решавати и ван судског поступка: да нареди да се покаже послушност родитељима и патронима и деци патрона; да запрети и да застраши сина кога је отац одао да се не понаша како доликује; слично, и ослобођеника може да кажњава шибањем или батином.

De plano autem proconsul potest expedire haec: ut obsequium parentibus et patronis liberisque patronum exhiberi iubeat: comminari etiam et terrere filium a patre oblatum, qui non ut oportet conversari dicatur, poterit de plano: similiter et libertum non obsequentem emendare aut verbis aut fustium castigatione (D. 1. 16. 9. 3).

Проконзул је требало да се стара о томе да саслуша све захтеве, свих слојева друштва:

*Observare itaque eum oportet, **ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet ut omnium desideria audiantur**, ne forte dum honori postulantium datur vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes neque in aliqua dignitate positos advocatos sibi prospexerunt* (D. 1. 16. 9. 4)

Римска власт је све то радила како би имала што шире упориште у провинцијама. Пошто се власт врши путем бројних правних и фактичких аката, она не треба да буде лења него треба да се труди да буде свеprisутна. Да буде присутна у сваком могућем тренутку, правном или фактичком, и у сваком могућем друштвеном односу и проблему. Власт треба да буде интензивна, не само екстензивна. У том смислу она има више посла на терену факата, него на терену правних норми. Логично

је да управник треба да прима припаднике свих друштвених слојева и да има стрпљења да саслуша све њихове проблеме и захтеве јер се само тако може обезбедити приступ свим битним информацијама. Само на тај начин је могуће формирати праву слику о проблемима и животу становништва.

Наша историја нуди добар пример колико је битно имати информације из што разубјенијих извора. Наиме, Османско царство је изгубило контролу над Србијом великим делом и због тога што се у значајној мери ослањало на Милоша Обреновића. Зато је Русија увек инсистирала да вршилац владалачке власти поред себе има и војводе, које је окупљала у форми некаквог саветодавног органа власти.

Слично као Улпијан, Квинт саветује Марка да кућа треба да му буде пуна чак и ноћу (*domus ut multa nocte compleatur*), да буде фреквенције људи свих врста (*omnium generum frequentia adsit*). Посебно саветује да око себе треба често да има гомилу младих људи (*adulescentulorum frequentia*).

*Sequitur enim, ut de rumore dicendum sit, cui maxime serviendum est. Sed quae dicta sunt omni superiore oratione, eadem ad rumorem concelebrandum valent, dicendi laus, studia publicanorum et equestris ordinis, hominum nobilium voluntas, **adulescentulorum frequentia**, eorum qui abs te defensi sunt adsiduitas, ex municipiis multitudo eorum quos tua causa venisse appareat, bene te ut homines nosse, comiter appellare, adsidue ac diligenter petere, benignum ac liberalem esse loquantur et existiment, **domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adsit**, satisfiat oratione omnibus, re operaque multis, perficiatur id, quod fieri potest labore et arte ac diligentia, non ut ad populum ab his omnibus fama perveniat sed ut in iis studiis populus ipse versetur* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XIII, 50).

Млади људи су они који, по природи ствари, најлакше поверују у пропаганду. Они због тога могу да буду и најоданији. Врло су корисни у прикупљању и достављању информација. Врло су корисни и у ширењу пропаганде, из чистог уверења. Осим тога, за кандидата је ефектније да буде окружен младима јер тиме шаље поруку да са њим има будућности.

Млади су утицајни јер попуњавају коњичке центурије (*equitum centuriae*), подсећа Квинт. Доба младости је много прилежније у пријатељству (*multo enim facilius illa adulescentulorum ad amicitiam aetas adiungitur*). Велика је њихова прилежност у гласању, када је реч о њиховој послушности, када је у питању ширење гласина, следбеништво (*Nam studia adulescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in adsectando mirifice et magna et honesta sunt*).

*Nam equitum centuriae multo facilius mihi diligentia posse teneri videntur. Primum cognosci equites; pauci enim sunt; deinde appeti; multo enim facilius illa adolescentulorum ad **amicitiam** aetas adiungitur, deinde habes tecum ex iuventute optimum quemque et studiosissimum humanitatis; tum autem, quod equester ordo tuus est, sequentur illi auctoritatem ordinis, si abs te adhibebitur ea diligentia ut non ordinis solum voluntate sed etiam singulorum amicitias eas centurias confirmatas habeas. Nam studia adulescentulorum in suffragando, in obeundo, in nuntiando, in assectando mirifice et magna et honesta sunt (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VIII, 33).*

У току кампање треба максимално гледати да постоји нада у добробит јавне ствари (Републике). Овде се појављује реч *spes, spei* (нада).

*Atque etiam in hac petitione maxime videndum est ut **spes rei publicae** bona de te sit et honesta opinio; nec tamen in petendo res publica capessenda est neque in senatu neque in contione. Sed haec tibi sunt retinenda: ut senatus te existimet ex eo quod ita vixeris defensorem auctoritatis suae fore, equites Romani et viri boni ac locupletes ex vita acta te studiosum oti ac rerum tranquillarum, multitudo ex eo quod dumtaxat oratione in contionibus ac iudicio popularis fuisti te a suis commodis non alienum futurum (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XIII, 53).*

Нада је преко потребна за механизам власти. Људима се влада управо помоћу наде. Нарочито масом. Уколико онај којим се влада нема наде у побољшање свог положаја, онда, најблаже речено, почиње да показује равнодушност према ономе ко му је не нуди. Отићи ће тамо где има наде. Осим тога, нада је појам који је, руку под руку са младошћу, најснажније везан за будућност.

Они који следе некога због наде још су пажљивији и послушнији, наглашава Квинт (*quod genus hominum multo etiam est diligentius atque officiosius*).

*Qui autem **spe** tenentur, quod genus hominum multo etiam est diligentius atque officiosius, iis fac ut propositum ac paratum auxilium tuum esse videatur, denique ut spectatorem te suorum officiorum esse intellegant diligentem, ut videre te plane atque animadvertere quantum a quoque proficiscatur, appareat (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VI, 22).*

Тако, уколико управник провинције не покаже разумевања за потребе различитих слојева становништва, ризикује да они изгубе наду и да се побуне. Јер, ако покорени не осећају да има наде, они су спремни на радикалне методе деловања.

Дакле, долазимо до још једног кључног појма манипулације, нада (*spes, spei*) у добробит јавне ствари (Републике).

3.1.1. *Spes (нада) et terror (страх)*

Рим је, иначе, у свом унутрашњем животу, од самог свог оснивања, имао искуства са владањем различитим етничким скупинама. Тако Квинт подсећа Цицирона да треба стално да има на уму да је Рим град састављен од скупа народа (*Roma est, civitas ex nationum conventu constituta*). Каже да је потребно много планирања и вештине (*Video esse magni consilii atque artis*) да би се један човек прилагодио таквој разноврсности обичаја, говора и жеља (*esse unum hominem accommodatum ad tantam morum ac sermonum ac voluntatum varietatem*).

*Haec veniebant mihi in mentem de duabus illis commentationibus matutinis, quod tibi cottidie ad forum descendenti meditandum esse dixeram: „Novus sum; consulatum peto“. Tertium restat: „Roma est“, civitas ex nationum conventu constituta, in qua multae insidiae, multa fallacia, multa in omni genere vitia versantur, multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum malevolentia, multorum superbia, multorum odium ac molestia perferenda est. Video esse magni consilii atque artis in tot hominum cuiusque modi vitiis tantisque versantem vitare offensionem, vitare fabulam, vitare insidias, **esse unum hominem accommodatum ad tantam morum ac sermonum ac voluntatum varietatem** (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XIV, 54).*

У том смислу, Рим је упознао кризни менаџмент који је онда пренео на провинције и прилагођавао га је у ходу. Слично унутрашње искуство имају и за владање светом користе и данашње Сједињене Америчке Државе.

Та прилагођавања су могућа једино уз помоћ бројних фактичких и правних одлука које доносе магистрати на лицу места и низа поступака. Слично су радили у самом Риму, па су због тога претори у правосуђу имали велика овлашћења и оригинална решења, дотле да је, како се то популарно каже, *actio* стварала *obligatio*.

Основа власти је страх (*terror, terroris*), осим поменуте наде. Страхом се лакше добија оно чему се тежи (*sed ut hoc **terrore** facilius hoc ipsum quod agis consequare*), каже Квинт.

*Atque haec ita volo te illis proponere ut videare accusationem iam meditari, sed ut hoc **terrore** facilius hoc ipsum quod agis consequare. Et plane sic contende omnibus nervis ac facultatibus ut adipiscamur quod petimus. Video nulla esse comitia tam inquinata largitione quibus non gratis aliquae centuriae renuntient suos magno opere necessarios* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XIV, 56).

Квинт употребљава термин *terror, terroris*, који означава страх, као што Улпијан од управника захтева да води рачуна о томе да провинцијалцима нико сем њега не сме заводити *metus*, страх.

Страх и нада, руку под руку.

3.2. Две стране исте медаље

Оправдано се може претпоставити да су се тим предизборним речником у свом односу према бирачима политичари служили и након одржаних избора, у редовној комуникацији са грађанима. То је био уобичајен језик њихове професије, а и римски политичари су били константно у кампањи за неку од магистратура.

Овде су издвојени они термини који наглашавају природу односа између кандидата за магистратуре и њиховог бирачког тела (и оног које им је одано и потенцијалног бирачког тела ка којем су усмерена очекивања кандидата).

Тако наилазимо на термин *gratiam* (захвалност). Тај појам је део природе политичког мандата и очекивања која имају кандидати у односу на бираче и, обрнуто, бирачи у односу на кандидате.

*Praeterea magnam affert laudem et summam dignitatem, si ii tecum erunt qui a te defensi et qui per te servati ac iudiciis liberati sunt; haec tu plane ab his postulato ut, quoniam nulla impensa per te alii rem, alii honestatem, alii salutem ac fortunas omnis obtinuerint, nec aliud ullum tempus futurum sit, ubi tibi referre **gratiam** possint, hoc te officio remunerentur* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, IX, 38).

Превод: Штавише, много доприноси добром гласу и највишем достојанству ако ће са тобом бити они које си бранио и које си спасао и пред судом ослободио. Ти јасно захтевај од њих, будући да су без икакве штете једни стекли ствари, други част, други здравље и богатство, да неће бити будуће прилике у којој би могли да ти узврате захвалност (*gratiam*).

Затим се јавља термин *certis* (извесност):

*Iam deductorum officium quo maius est quam saluatorum, hoc gratius tibi esse significato atque ostendito, et, quod eius fieri poterit, **certis** temporibus descendito; magnam affert opinionem, magnam dignitatem cottidiana in deducendo frequentia* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, IX, 36).

Трајност (*perpetuam*) и пријатељство (*amicitiam*):

Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adiunctus, a quo non facile si contenderis impetrare possis ut suo beneficio promereatur se ut ames et sibi ut debeas, modo ut intellegat te magni se aestimare, ex animo agere, bene se ponere, fore ex eo non brevem et suffragatoriam sed firmam et perpetuamamicitiam (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VII, 26).

Од управника провинције је, с друге стране, захтевано да буде у пријатељству (*familiaritas*) са провинцијалцима (Vujić 2018, 180–181). Квинт употребљава синоним (*amicitia*), али ојачан атрибутом трајности (*perpetuus*). Тај захтев за трајним пријатељством аналоган је захтеву за истицањем пријатељстава (*familiaritas*) између управника провинције и провинцијалаца. Управник је, нема препреке претпоставци, пријатељима требало да ословљава и становнике провинција. Вероватно је у обичај ушло и обрнуто. Треба приметити да је он ипак надређен провинцијалцима, тако да пријатељима у ствари назива оне који су му подређени.

Из цитираног дела Квинтовог писма у којем се појављује фраза *perpetuam amicitiam* видљиво је да се она тиче оних којима је потребна Цицеронова наклоност након добијених избора. Каже се да су то лица која се труде да заслуже његову наклоност услугама које му чине (*ut suo beneficio promereatur se ut ames et sibi ut debeas*). Да они управо због тога треба да разумеју да их кандидат за магистрата много цени (*modo ut intellegat te magni se aestimare*). Да су се добро понели (*bene se ponere*) и да из тога неће настати неко пролазно изборно пријатељство него управо трајно пријатељство (*fore ex eo non brevem et suffragatoriam sed firmam et perpetuam amicitiam*). Дакле, из свега тога се види да се Цицерон налази у политички јачем положају од оних који се помињу у овом делу писма. Вероватно је зато и употребљен израз који указује на пријатељство, као и у случају односа управника провинције и њених становника.

Данас се у односима између државника моћнијих и мање моћних земаља користи термин *пријатељи*, а у односима између равноправних *партнери*.

Када у нешто улажу, људи воле да улажу у чврсте и трајне односе. Зато је, уз све што је наведено, Цицеронов захтев за трајним пријатељством комплементаран са захтевом који Улпијан поставља управницима да воде рачуна о постојећим обичајима у провинцији и континуитету у том смислу.

Квинт саветује да се проналазе људи из свих региона (*ex omni regione*). Желеће да ти буду пријатељи ако виде да и ти очекујеш њихово пријатељство (*Volent te **amicum**, si suam a te **amicitiam** expeti videbunt*)

*Perquiras et investigates homines ex omni regione, eos cognoscas, appetas, confirmes, cures ut in suis vicinatatibus tibi petant et tua causa quasi candidati sint. Volent te **amicum**, si tuam a te **amicitiam** expeti videbunt; id ut intellegant, oratione ea quae ad eam rationem pertinet habenda consequere. Homines municipales ac rusticani, si nomine nobis noti sunt, **in amicitia** esse se arbitrantur, si vero etiam praesidi se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. Hos ceteri et maxime tui competitors ne norunt quidem, tu et nosti et facile cognoscas, sine quo amicitia esse non potest* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VIII, 31).

Треба што више раширити базу своје подршке и у колективним органима власти. Треба настојати да се све центурије придобију бројним и разноврсним пријатељствима (*multis et variis **amicitiis***).

*Quam ob rem omnes centurias multis et variis **amicitiis** cura ut confirmatas habeas. Et primum, id quod ante oculos est, senatores equitesque Romanos, ceterorum ordinum omnium navos homines et gratiosos complectere. Multi homines urbani industrii, multi libertini in foro gratiosi navique versantur; quos per te, quos per communes amicos poteris, summa cura ut cupidi tui sint elaborato, appetito, adlegato, summo beneficio te affici ostendito* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VIII, 29).

Пријатељства се граде пажљиво, *diligenter*.

*Et quamquam partis ac fundatis **amicitiis** fretum ac munitum esse oportet, tamen in ipsa petitione amicitiae permultae ac perutiles comparantur; nam in ceteris molestiis habet hoc tamen petitio commodi: potes honeste, quod in cetera vita non queas, quoscumque velis adiungere ad **amicitiam**, quibuscum si alio tempore agas ut te utantur, absurde facere videare, in petitione autem nisi id agas et cum multis et **diligenter**, nullus petitor esse videare* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VII, 25).

Превод: Премда се треба ослонити на добро утемељена пријатељства која треба учвршћивати, ипак се и у самој кампањи стичу многа и корисна пријатељства. Јер, и поред свих невоља, кампања има и предности: можеш часно, што у редовним животним околностима не би могао, да постанеш пријатељ са било киме. Чак и са онима с којима би у неко друго време изгледало апсурдно то чинити. У току изборне кампање, ако то не би радио са многима и пажљиво, не би ни изгледао као кандидат.

Термин *diligenter* (пажљиво) аналоган је термину *patiens* (стрпљив) који, видели смо, Улпијан користи када каже да управник провинције тако треба да поступа према адвокатима у обављању њиховог посла. Заступање које врше адвокати врло је битан, редован и често једини механизам којим захтеви провинцијалаца могу да дођу пред управника. Јер, обични људи пред њега не могу да износе захтеве ако нису узели адвокате одговарајућег достојанства (*neque in aliqua dignitate positos advocatos sibi prospexerunt*), каже Улпијан.

Observare itaque eum oportet, ut sit ordo aliquis postulationum, scilicet ut omnium desideria audiantur, ne forte dum honori postulantium datur vel improbitati ceditur, mediocres desideria sua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minus frequentes neque in aliqua dignitate positos advocatos sibi prospexerunt (D. 1. 16. 9. 4).

Без адекватних адвоката захтеви обичних људи (који увек чине већину становништва) фактички не би ни дошли на ред зато што је управник, по природи ствари, био претрпан послом. Зато овај параграф има круцијални значај за нашу тему. Потреба за пажљивим и стрпљивим радом иначе се провлачи кроз сва Улпијанова упутства иако се понегде сами ти термини и не користе.

Понављамо, могли смо видети да је слично саветовано и управницима провинција да им врата увек буду отворена за сваковрсне контакте са провинцијалцима и за њихове сваковрсне захтеве. Још једна врло битна ствар је иста у оба случаја. Ти контакти морају бити *непосредни*.

3.2.1. Пријатељство, услуге, помоћ и слобода

Пријатељство је повезано са пажљивим поступањем, али и са услугама и помоћи (*auxilium*):

*Qui autem spe tenentur, quod genus hominum multo etiam est diligentius atque officiosius, iis fac ut propositum ac paratum **auxilium** tuum esse videatur, denique ut spectatorem te suorum officiorum esse **intelligent diligentem**, ut videre te plane atque animadvertere quantum a quoque proficiscatur appareat* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VI, 22).

Битно је да се бирачима ставља до знања да се пажљиво води рачуна (*intelligent diligentem*) о томе како се ко поставио током кампање. Управо специфичност изборне кампање и специфичност односа између бирача и кандидата налаже употребу оваквог израза.

У сваком случају, и управник провинције је био дужан да има стрпљења за све захтеве провинцијалаца и да буде пажљив у њиховом разматрању.

Бирачима треба ставити до знања да знаш шта од кога очекујеш (*intellegant te videre quid a quoque exspectes*) и да памтиш оно што си од њих добио (*meminisse quid acceperis*).

Sunt enim quidam homines in suis vicinitatibus et municipiis gratiosi, sunt diligentes et copiosi, qui etiam si antea non studuerunt huic gratiae, tamen ex tempore elaborare eius causa cui debent aut volunt facile possunt; his hominum generibus sic inserviendum est ut ipsi intellegant te videre quid a quoque exspectes, sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autem alii qui aut nihil possunt aut etiam odio sunt tribulibus suis nec habent tantum animi ac facultatis ut enitentur ex tempore; hos ut internoscas videto, ne spe in aliquo maiore posita praesidi parum comparetur (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VI, 24).

Квинт истиче како три ствари чине да људи покажу максималну посвећеност на изборима. Реч је о услугама, нади и удружењу душе и воље (*beneficio, spe, adiunctione animi ac voluntate*).

Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad benevolentiam atque haec suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi ac voluntate, animadvertendum est quem ad modum cuique horum generi sit inserviendum. Minimis beneficiis homines adducuntur ut satis causae putent esse ad studium suffragationis, nedum ii quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos, non intellegant, si hoc tuo tempore tibi non satis fecerint, se probatos nemini umquam fore; quod cum ita sit, tamen rogandi sunt atque etiam in hanc opinionem adducendi ut, qui adhuc nobis obligati fuerint, iis vicissim nos obligari posse videamur (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, VI, 21).

Пријатељство захтева поверење. Оно је засновано на искрености, а супротан појам је неискрен (*simulator*) пријатељ. Поверење је основ сваког подухвата, а посебно изборне победе.

Et quoniam in amicorum studiis haec omnis oratio versatur, qui locus in hoc genere cavendus sit praetermittendum non videtur. Fraudis atque insidiarum et perfidiae plena sunt omnia. Non est huius temporis perpetua illa de hoc genere disputatio, quibus rebus benevolus et simulator diiudicari possint; tantum est huius temporis admonere. Summa tua virtus eosdem homines et simulare tibi se esse amicos et invidere coegit. Quam ob rem Epicharmeion illud teneto, nervos atque artus esse sapientiae non temere credere, et, cum tuorum

amicorum studia constitueris, tum etiam obtrectatorum atque adversariorum rationes et genera cognoscito (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, X, 39).

Слично, Прокул каже да је слободан народ онај који се није подредио власти било каквог другог народа: као што је федерат, који је или једнак федерат у пријатељству (*amicitiam*) или се подразумева да је неко као федерат, тако да један другом здружено чувају углед и достојанство (*maiestatem*). Ако је очигледно да је један народ супериорнији, то не треба разумети тако да други није слободан. Као што се разуме да су наши клијенти слободни, иако нам не претпостављају ни власт, ни достојанство, нити су нам вође. Исто тако, разуме се, слободни су и они који су дужни да наше достојанство (*maiestatem*) пажљиво чувају.

Liber autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive is foederatus est item, sive aequo foedere in amicitiam venit sive foedere comprehensum est, ut is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret. Hoc enim adicitur, ut intellegatur alterum populum superiorem esse, non ut intellegatur alterum non esse liberum: et quemadmodum clientes nostros intellegimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate neque dignitate neque viri boni nobis praesunt, sic eos, qui maiestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intellegendum est (D. 49. 15. 7. 1).

У том дакле пасусу који се приписује правнику Прокулу појављује се појам пријатељство (*amicitia*).

Значи, роб нам, по природи ствари, не може чувати достојанство. Ту дужност може имати само формално једнак, формално слободан човек, клијент. Зато управо та дужност формално слободног народа који је подређен Риму тај народ чини слободним. Јер је узајамне природе. Мора се признати да је та манипулација колико вешта исто толико и лицемерна.

У сваком случају, слобода римских савезника (федерата) не постоји ван контекста верности римској политичкој породици (Vujić 2018, 178). Слично као што су клијенти незаобилазан део политичке моћи активних учесника римског политичког живота, посебно сенатора. Што више клијената, то више бирача, више економске моћи и више друштвеног утицаја (видети Вујовић 2017).

У тим односима са другим народима термини пријатељство (*amicitia*) и слобода (*libertas*) нераздвајни су. Подразумевају један други. Један без другог не могу.

Квинт, с друге стране, саветује и да се обилазе макар и најнезнатнији појединци међу бирачима. Да им се указује пажња памћењем имена. То је врло слично Улпијановом савету управнику провинције да прима све становнике без разлике у њиховом имовном стању и утицају.

3.2.2. Пријатељство и нада

Иако је Цицерон себе представљао као оптимата, што би се данас рекло конзервативца и десничара, он је ипак током кампање поступао и као популар. Требало је обезбедити подршку што ширег круга људи. Зато је кампању прилагођавао и једнима и другима. Требало је причати оно што различите групе воле да чују.

На тој линији је и савет да чак и онима чије је интересе оштетио залажући се за своје актуелне пријатеље треба да понуди пријатељство (*amicitia*). Том приликом треба да им укаже и да им да̄ наду (*spes*) да ће и према њима убудуће показати подједанку прилежност (*si se in **amicitiam** contulerint, pari studio atque officio futurum*) ако му постану пријатељи.

*Haec tria sunt: unum quos laesisti; alterum, qui sine causa non amant; tertium qui competitorum valde amici sunt. Quos laesisti, cum contra eos pro amico diceres, iis te plane purgato, necessitudines commemorato, **in spem** adducito, te in eorum rebus, si se in **amicitiam** tuam contulerint, pari studio atque officio futurum. Qui sine causa non amant, eos aut beneficio aut spe aut significando tuo erga illos studio dato operam ut de illa animi pravitate deducas. Quorum voluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, iis quoque eadem inservito ratione qua superioribus et, si probare poteris, te in eos ipsos competitors tuos benevolo esse animo ostendito* (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, X, 40).

Дакле, пријатељство би требало да се исплати.

Даје се савет, сличан оном који Улпијан даје управницима провинција, да кандидат треба увек да држи отворена врата за друге.

Овде пак Квинт каже даноноћно (*diurni nocturnique*), и то не само кућна, него да држи отворена и врата душе.

*Benignitas autem late patet: et est in re familiari, quae quamquam ad multitudinem pervenire non potest, tamen ab amicis si laudatur, multitudini grata est; est in conviviis, quae fac ut et abs te et ab amicis tuis concelebrentur et passim et tributim; est etiam in opera, quam pervulga et communica, **curaque ut aditus ad te diurni nocturnique pateant, neque solum foribus aedium tuarum, sed etiam vultu ac fronte, quae est animi ianua, quae si***

significat voluntatem abditam esse ac retrusam, parvi refert patere ostium. Homines enim non modopromitti sibi, praesertim quod a candidato petant, sed etiam large atque honorifice promitti volunt (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XI, 44).

Квинт препоручује да кандидат има увек пуну кућу оних који траже услуге од њега. Пуну кућу потенцијалних бирача. Не може имати пуну кућу онај ко обећава само онолико колико може испунити (*neque posse eius domum compleri qui tantum modo reciperet quantum videret se obire posse*). Том приликом даје пример Гаја Коте, бившег конзула, кога назива мајстором изборне капмање. Он је своју помоћ обично обећавао свима (*polliceri solere omnibus*).

C. Cotta, in ambitione artifex, dicere solebat se operam suam, quod non contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impertire iis apud quos optime poni arbitraretur; ideo se nemini negare, quod saepe accideret causa cur is cui pollicitus esset non uteretur, saepe ut ipse magis esset vacuus quam putasset; neque posse eius domum compleri qui tantum modo reciperet quantum videret se obire posse; casu fieri ut agantur ea quae non putaris, illa quae credideris in manibus esse ut aliqua de causa non agantur; deinde esse extremum ut irascatur is cui mendacium dixeris (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XII, 47).

Видели смо да, слично томе, Улпијан саветује управника провинције да његова врата буду отворена свима и у свако доба.

Квинт говори о изборној кампањи, а Улпијан о поступцима управника провинције. Међутим, суштинске разлике нема. И један и други треба да придобију што више људи за своје деловање. И један и други су популисти, у суштини. То су кључеви Империје. Цицерон се декларисао као републиканац, али је, уствари, био део реке која се претварала у Империју.

Дом треба и ноћу да буде пун (*ut de nocte domus compleatur*). Многи треба да буду везани надом (*ut multi spe tui praesidi teneantur*).

Ac ne videar aberrasse a distributione mea, qui haec in hac populari parte petitionis disputem, hoc sequor, haec omnia non tam ad amicorum studia quam ad popularem famam pertinere: etsi inest aliquid ex illo genere, benigne respondere, studiose inservire negotiis ac periculis amicorum, tamen hoc loco ea dico quibus multitudinem capere possis, ut de nocte domus compleatur, ut multi spe tui praesidii teneantur, ut amiciores abs te discedant quam accesserint, ut quam plurimorum aures optimo sermone compleantur (Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem, XII, 49).

Суштина утицаја на масу је нада да ће им утицајни кандидат или управник провинције помоћи. Људи се окупљају око онога ко им пружа наду (*spes*).

4. ЗАКЉУЧАК

Манипулација почиње истрзањем ствари из правог, ширег контекста и инсистирањем на њиховом ужем контексту. Том приликом се инсистира на привиду као нечем битнијем од реалности. Да би привид заменио истину, лажни континуитет треба да заузме простор ужег контекста ствари. Тиме се губи из вида прави континуитет. Да ли има правог континуитета, може рећи само шири контекст ствари. Манипулација је насиље и зато је агресивна. Користе се термини који сами по себи нису агресивни, али су врло опште природе и зато погодни за пропагандну употребу. Сами по себи су врло привлачни.

Термин који се употребљава и у управљању провинцијама и у предизборној пропаганди је, пре свега, *пријатељство*. У предизборној кампањи то је трајно (*perpetuam*) пријатељство (*amicitiam*), што је аналогно захтеву за истицањем пријатељстава (*familiaritas*) између управника провинције и провинцијалаца и показивању стрпљења (*patiens*) том приликом. Са пријатељством су повезани *spes* (нада), *gratiam* (захвалност) и *certis* (извесност). Извесност је, по природи ствари, део континуитета, и обрнуто. Пријатељства се у унутрашњем политичком животу граде пажљиво, *diligenter*, и пажљиво се води рачуна (*intelligent diligentem*) о томе како се ко поставио током кампање. Тај термин је аналоган термину *patiens* (стрпљив) који, видели смо, Улпијан користи када каже да управник провинције треба стрпљиво да поступа према адвокатима у обављању њиховог посла.

Као круна свега, у свим тим односима са другим народима (као и у односима патрона и клијената у унутрашњем политичком животу) термини пријатељство (*familiaritas, amicitia*) и слобода (*libertas*) нераздвојни су. Подразумевају један други. Један без другог не могу.

Цицерон је бранио Републику као конзервативни политичар. Међутим, у предизборној кампањи, а и у практичном бављењу политиком служио се популарским методама. Те методе су оно што је породило Империју. То је својеврстан апсурд његове каријере, због кога је у суштини и страдао. Начелно је био конзервативац и бранилац Републике. Практично се служио популизмом јер није желео, а није ни могао, да се одупре реци Империји која је већ текла својим коритом. Рекло би се

да тога није ни био свестан. У сваком случају, служио се сличним методама манипулације у кампањи каквим се служила римска политика и у провицијама. На крају крајева, то су само две стране исте медаље.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID – Banja Luka: Romanov.
- [2] Ciceron, Kvint Tuliје. 2018. *Izborni priručnik, sa govorima Marka Tuliја Cicerona o izornoј korupciji* (priredili i uvodne studije sastavili Ivana Jaramaz Reskušić i Samir Aličić). Sarajevo: University Press.
- [3] *Corpus Iuris Civilis*, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. фебруара 2023.
- [4] Epistula Q. Ciceronis De Petitione Consulatus Ad M. Fratrem Quinto Tullio Cicerone. 2006. *Manualetto di campagna elettorale (Commentariolum petitionis)*, a cura di Paolo Fedeli, presentazione di Giulio Andreotti, Salerno Editrice. Roma.
- [5] Fukujama, Frensis. 2007. *Građenje države*. Beograd: Filip Višnjić.
- [6] Катанчевић, Андреја. 2/2013. *Vis maior и locatio conductio fundi*. *Анали Правног факултета у Београду* 61: 215–229.
- [7] Вујовић, Огњен. 2/2017. Асимилација и право грађанства – Проширење породице и проширење римске политичке заједнице као два нераздвојна и комплементарна процеса. *Политичка ревија* 52:193–220.
- [8] Vujović, Ognjen. 2018. Imperial language of the Roman Law. 175–185. *History of Legal Sources, The Changing Structure of Law*, ed. Andreja Katančević, Miloš Vukotić, Sebastiaan Vandenbogaerde, Valerio Massimo Minale. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Law.

Ognjen VUJOVIĆ, PhD

Associate Professor, University in Priština – Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

DOMESTIC AND FOREIGN POLICY TERMINOLOGY OF ANCIENT ROME – TWO SIDES OF THE SAME COIN

Summary

The paper compares the advice that Quintus gave to his brother Marcus Cicero, on how to conduct an election campaign, with the instructions that Ulpian gave to the governors of the provinces on how to treat the provincials. On that occasion, the same or similar terms were identified.

It can be said that the candidates in the elections used similar methods of manipulation in the campaign as were used in Roman politics in the provinces. After all, they are just two sides of the same coin.

Key words: *Familiaritas. – Amicitia. – Libertas. – Spes. – Continuity.*

Article history:

Received: 28. 2. 2023.

Accepted: 10. 5. 2023.